

նոնց գործը մեր ժողովուրդի գոյութեան և յաւերժացման տեսակետով, մինք կըրցած ենք ապրիլ ի շարք ժամանակաց, չենորհիւ մեր թարգմանիչներու ժառանգութեան, և այս իրողութիւնը փաստերու չի կտրօտիր: Չմեռանք երբ մեզի հաց և զինուոր պակեցան, չմեռանք նոյն իսկ երբ կայրենիք պակեցաւ. բայց մեռանք երբ պակեցաւ մեզի հաւատարմութիւնը մեր թարգմանիչ վարդապետներուն, մեր գրին, մեր լեզուին, և անոնց մէջ վարչաժառանգութեան կրօնին. վկայ՝ մեր պատմութեան ժառանգորդները: Մերինք և աւերի դարեր եկան ու գացին. ո՛չ բանակներ կըրցին մեզ փրկել, և ո՛չ ներթական միջոցներ, սակայն Միսորպով յաւերժացած գրին թլացքը միշտ արարչագործեց մեր ծիրած էութեան խորը, յարատեւելու ներքոր բախտին չաղկապուած, և միշտ զմեզ կնիդանի պահեց մեր գոյութեան զառթափին վրայ, երբ մեր քով շատեր իրենց մահուան քունը քնացան ժամանակի գերեզմանին մէջ:

Անցան բռնութեան երկաթէ դարերը, լուսանք նոր ժամանակներ, երբ ազգերը պիտի մերտուէին արեւմտեան լոյսին մէջ. Հայութեան առջև նորէն կանգնեցաւ լինել թէ չլինելու հարցը, այդ խորհրդաւոր ու ճակատագրական վայրկեանին դարձեալ Մեծորդի էր որ եկաւ և առաջնորդեց զմեզ գէպի նոր պահանջը, և մենք մտանք յառաջդիմող ազգերու շարքին: 1500 տարի է որ Մեծորդ մեզի հետ է:

Թարգմանչաց տօնը՝ Հայ մտքի և մըշակոյթի տօնն է. տօնը բոլոր անոնց՝ որոնք աշակերտեցան Մեծորդին, և բնով ու գիրքով ծառայեցին այս ժողովուրդին, և տօնը անոնց՝ որոնք կը հետաքրքրուին Հայ մշակոյթով և կը սիրեն զայն, այդ կերպով միայն կատարած կ'ըլլան իրենց պարտքը աշխարհեան գրչի սուրբերուն նկատմամբ:

Կը մաղթեմ որ ինչպէս ամբողջ Հայ ժողովուրդին, նոյնպէս այս հոգեւոր և մշտաւոր հաստատութեան մէջ չպակսի երբեք թարգմանչաց ոգին և դերը, եւ այս հաստատութեան վեղարուորներէն սկսեալ մինչև սարկաւազներն ու դպիրները ըլլան անուստ և խնդավառ թարգմանիչները Աստուծոյ խօսքին, և փայլին հոգեւոր ու մշտաւոր անբասրելի շուքովը, կարենալ ա-

ԱՐԴԻԱԿԱՆ ՀԱՐՅԵՐ

ԵԿԵՂԵՑԻ ԵՒ ՊԵՏՈՒԹԻՒՆ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏԵՐԱԶՄԷՆ ԵՏՔԸ

ՃԱՇԻԶՄԸ ԵՒ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

(Ե. Սեպեմբերի Թ. Է.)

Ձաշկովը հոկայական ճիգ մըն էր բուսելու Սեղափոխութիւն մը, ուրիշ Յեղափոխութեամբ մը: Ընկերվարական ըստպառնալիքը Ընդհ. պատերազմէն ետք, 1919-1922ի միջև, Իտալիան նետեց քաղաքական և ընկերային քառսի մը մէջ. այսինքն՝ առանց գաղափարականի՝ ընդհանուր յեղափոխութեան մը գիծին: Դժգոհութիւնք՝ մասամբ պատերազմի աւերներէն և մասամբ տնտեսական և ընկերային անարդարութենէն, ճամբայ պատրաստեցին քաղաքային պատերազմի, պահպանողական և ընկերվարական կուսակցութիւններու միջև: Իտալիան պատրաստ որս մըն էր Պոլշեւիկի երբ երևան եկաւ Մուսոլինի և ազգին ցոյց տուաւ ճամբան դուրս ելլելու քառային այդ վիճակէն: Մուսոլինի այդպէս բնաւ վերականգնացնելով Ռիսօր-նի(եմքոյի) — Իտալական ազգային միութեան շարժման անունը — ճամբայով յեղափոխական աւանդութիւնը, և այդ կերպով առաջին անգամ ազգամիջեան ահաւոր պառակտումներու, որոնք կրնային ճակատագրական ըլլալ Իտալիոյ ազգային միութեան և հողային ամբողջականութեան:

Այն իրողութիւնը թէ, ինչպէս պարզ նախկին ընկերվարական մը յաշնդեցաւ վերականգնել կործանելու վրայ եղող միապետութիւն մը, և քառային վիճակէն՝ հաստատուն արդի պետական վարչաձև մը՝ ետ

առաջնորդելու համար իրենց Ազգ. և Եկեղեցիի թարգմանչաց շաւիղներէն:

Օրհնեալ սուրբ յիշատակը Թարգմանչաց, և բոլոր անոնց՝ որոնք իրենցմէ վերջ գործարեցին Անեղին Բանը հոգիներու և միտքերու մէջ:

ՆԵՂԵՂԷՆ ԳԱՐԴԱՊԵՏ

տալով ժողովուրդին հպարտ ազգային ինքնագիտակցութիւն մը, կը ներկայացնէ մեզի պատմութեան մէջ անհասկանութեան գերին խորհուրդներէն մին:

Ընդհարմարութիւնը ընդհանրապէս շատ տեղ չի տար զօրաւոր անհատին, և զայն կը խեղդէ՝ զանգուած-գոյութեան և հաստարապշտ (équilatère) գաղափարաբանութեան մը մէջ: Յետ պատերազմեան յեղափոխութիւնները, և մանաւանդ Ֆաշիզմը եկան շեշտելու անհատականութեանց նշանակութիւնը պատմութեան մէջ, իրականացնելով զանգուածներու և առաջնորդներու խորհրդաւոր յարաբերութիւնը: Այս յեղափոխութիւնները՝ անհատները բարձրացուցին ազգի մը խորհրդանշաններու կարգին: Մուսոլինիի՝ Իտալացի խղճմտանքին համար կը ներկայացնէ Ազգին ճակատագիրը: Մուսոլինին Իտալիան է. և անոր դէմ ջոյց տըրուած հակառակութիւնը, ցեղին հաւաքականութեան և շահերուն դէմ ուղղուած թշնամութիւն մըն է:

Յեղափոխութեան միտակի խորհրդանշանականութիւնը (symbolisme) Իտալիոյ մէջ — և թերեւ ոչ այնքան աւելի ուէ՛ ուրիշ տեղ արդէ՛ ժամանակներում — յառաջ բերած է համադրութիւն մը՝ Ազգին և անոր պատմութեան, առաջնորդին և զանգուածին, աւանդութեան և յեղափոխութեան: Մուսոլինին ինք կը բացատրէ առաջնորդին մագական ազդեցութիւնը, երբ կ'ըսէ. «Իտալացի ժողովուրդը թանկագին մետաղ մըն է, զայն ձուլելու և անէ՛ արուեստի մեծ գործ մը հանելու համար անհաս ժը պէտք կայ, անհատի մը՝ որ ճանչնայ զանգուածը, սիրէ և առաջնորդէ զայն նոյն իսկ բռնութեամբ»: Մուսոլինի կ'ընդունի թէ Ժ. Սեբիլի Réflexions sur la Violence գիրքը վըճռական ազդեցութիւն ունեցած է իր վրայ: Սորելի գաղափարները՝ իրեն համար կատարած են Յեղափոխութեան հաւատոյ հանգանակի մը դերը: Սորելի Ինտելլեան ջանադրութեան մէջ Մուսոլինի գտաւ ո՛չ այնքան ընկերութեան վերակազմութեան միջոց մը, և անհատական փառասիրութիւնը զգուշ գործիք մը՝ որքան կառուցողական շունչ մը: Մուսոլինի, Սորելէն սորիցեացա թէ ընկերային միթոսը կը ծնի հոն ուր զանգուածները շարժման մէջ են. օգտագործեց Մուսոլինի պատենութիւնը և

պահեց զանգուածը շարժման մէջ, հաւատարիմ իր սկզբունքին՝ «շարունակական Յեղափոխութեան» և կազմակերպեց այդ սկզբունքի լոյսին տակ իր հռչակաւոր արշաւը Զոռոյ վրայ — Marcia su Roma —: Սորել Մուսոլինիի մէջ գտած եղաւ մին ապագայի «Յեղափոխութեան condottieri» որ իր բռնութեան վարդապետութիւնը գործնական կիրարկման մը մէջ դբաւ: Արդարեւ, Մուսոլինի կը գործէ, ճեպարանէի առաջ. իրողութիւնները կը կանխեն գաղափարները, գործի մարդը պիտի մտածէ այն տուն երբ իր մէջ գտնուող միտակի ուժը կը պարտադրէ իրեն այնպէս ընել. Յեղափոխութիւնը Ֆաշիզմի մէջ աւելի կանուխ է քան յեղափոխութեան գաղափարաբանութիւնը: Մուսոլինի, սակայն, գաղափարական արտայայտութիւն մը առաւ Ֆաշիստ Յեղափոխութեան, և Տիւլէին ու զանգուածներու յարաբերութեան՝ տեսակ մը երկարամտեան (dualiste) փիլիսոփայութեան ձև, ամէն ինչ հաւասարեցնող ազատականութեան (libéralisme) և ընկերավարութեան հակադրելով՝ հասարակաց զգացումէն ազատօրէն ընդունուած ուժի գաղափարաբանութիւն մը:

Մուսոլինի Մաքիաւէլի մէջ գտաւ մարդու յոռեցես իմացումին նախատիպը, մարդու՝ որ կ'ապրի իր եաստէր բնագոյներով, կը խուսափի պետական ծառայութենէ, անոր օրէնքէն, ուժէն, հարկերէն, նաև պատերազմէն և հաւաքականութեան երկաթէ օրէնքէն, այնպէս որ Պետութիւնը կը ըստիպուի բռնութեամբ ճնշել անհատները և ծառայեցնել զանոնք հասարակաց բարօրութեան և հայրենիքի փառքին:

Մուսոլինի սակայն իր «Ֆաշիզմի վարդապետութիւն» գրքին մէջ զարգացուց աւելի լաւատես և միապաշտ (monistique) գաղափարաբանութիւն մը, ըստ որում, անհատը և ազգը նոյնացած են, կապուած իրարու, հերոսութեան, զոհողութեան անքակտիկ արդյոյական օրէնքով, ջանալով՝ երկուքն ի մի — ազգ և անհատ — մարմին տալու օգեկան գոյութեան բարձրագոյն ձևի մը:

Ազգի և անհատի այս միութիւնը իր խորհրդանշանական արտայայտութիւնը կը գտնէ Տիւլէին մէջ. այս իսկ պատճառաւ, Մուսոլինի կը մերժէ բռնատիրական (dictatoriale) գաղափարը իրրեւ քաղաքական ձև

իտալական Պետություն և կը նախընտրէ նկատել զայն «Հեղինակաւոր Ռամկազարուսթին մը»:

Ի՞նչ է Ֆաշիզմը ընդհանուր գաղափարականը. շիրմաննի՜ Ֆաշիզմի առաջին տեսարան իմաստասէրը, և Բենեդեթթիոյ Գրուչէ, նոր-իտալիզմի հարազատ պաշտպանը, կ'ըսեն թէ՜ Ֆաշիզմի բարձրագոյն նպատակն է Ոգիին ազատութիւնը. այսինքն, Ֆաշիզմի մէջ կը գտնենք ոգեկան գաղափարական մը, ոգիի իմացում մը իբրեւ պատմութեան մէջ գործող սկզբունք, և արժէքներու իմացապատեւ և գաղափարապատեւ նուիրագետութիւն մը: Թէ՜ կարեւոր է դիտել տալ թէ այս ձեւ ոգեկան գաղափարաբանութիւն մը հասկանալու կը թուի Ֆաշիստ պետութեան մէջ ի գործ դրուած ուժի միատեսիլքին և բունատիրական մեթոտներուն, որոնք կը կապուեն ոգիի ազատութիւնը:

Փաշիստ գաղափարաբանութիւնը Մուսսոլինի ինք կուտայ երբ կ'ըսէ. «Պետութեան վարդապետութիւնը, չիմնովին, արտայայտութիւնն է կեանքի փիլիսոփայութեան մը», և այս մասնաւոր պարագային՝ «Կեանքի ոգեկան իմացութիւն»։ Մուսսոլինի այս ոգեպաշտ բրոնզումը կը հակադրէ նեո-թաւաղապետութեան, որ կ'առաջնորդէ մարդը հարկաւորաբար հանդապաշտ կեանքի մը, կ'ապանէ անոր մէջ անհատականութիւնը, հետեւաբար եւ պատասխանատուութիւնը. մինչ Ֆաշիզմը չէր սորվեցնէ անհատին զոհել իր անձնական շահերը, ապրել վտանգի մէջ, կարենալ իրագործելու համար ոգեկան գոյութիւն մը», որուն մէջ միայն մարդուն արժէքները կրնան իրենք զիրենք արտայայտել. այս ըմբռնումը՝ Dio Ritorna է, այսինքն «Աստուած ետ կուգայ», ոգեկան արժէքները ետ կուգան: Հետեւաբար Ֆաշիզմը ոգեկան արժէքներու հաստատութիւն մը կը բերէ իր հետ. Ֆաշիզմը՝ «հակա-դրապաշտ (anti-positiviste) է բայց զըրական, ոչ սկեպտիկ, ոչ չգիտական (agnostic), ոչ յուստես, ոչ ալ կրաւորապէս լաւատես»։ Ներգործական պայքար մըն է ան՝ անհատին, ազգին, մարդկութեան համար, պայքար մը, որ չի հաւատար «երկրաւոր երջանկութեան» — felicità sulla terra — որ Մարքսիզմի և Պլուշիզմի նըպատակն է, այլ բարոյական և կրօնական գաղափարական մը: Փաշիզմը կ'արհամար-

հէ հանդիստ կեանքը. կրօնական ըմբռնում մըն է ան, որ մարդը կը տեսնէ բարձրագոյն օրէնքի տէր իր ներգոյական (immanent) յաւերժութեանը մէջ, առարկայական կամքով որ կը վերանցէ եղակի անհատը և զայն կը դարձնէ գիտակից անդամ մը ոգեկան ընկերութեան:

Փաշիզմը այս մեծ ճշմարտութիւնները սորված է պատմութենէն. այս կէտի վրայ ան պատմական ըմբռնում մըն է, ըստ ուրում «պատմութենէն դուրս մարդ ոչինչ է» — fuori della storia l'uomo è nulla —: Այս պատմապաշտութեան (historicisme) կը պարտի Ֆաշիզմը իր իրապաշտութիւնը, որ շատ չի մտահոգուիր վերացական կառուցումներով, զգալափարական եւ միտակ վսեմացումներով, այլ պատմական իրականութիւններէ եկած թանձրացեալ հարցերով. Ֆաշիզմը չի հաւատար «այն հրաշագործ գեղի որ մարդկութեան երջանկ կուժիւրէ պիտի կերտէ», ոչ ալ «ծրագրներու, պլաններու և ասոնց սուրբերուն և առաքեալներուն»։ «Մենք չենք հաւատար երջանկութեան, փրկութեան, Աւետեաց երկրին, կեանքի հարցին գծակերպ (linéaire) լուծման, ոչ ալ խորհրդաւոր ապագայի վրայ քաշուած կամայական դրաւի»:

Այս կէտի վրայ Փաշիզմը իսկապէս է այն չափով որ կը հաւատայ բարձրագոյն ոգեկան արժէքներու, և իրապատեւութիւն՝ այն աստիճանով որ անմիջական գործը անհրաժեշտ կը նկատուի:

Փաշիզմը շեշտը կը դնէ անհատին անկարողութեան վրայ՝ բարձրագոյն արժէքներու իրականացման մէջ՝ առանց պետութեան գործակցութեան. մինչ այս վերջինը, պետութիւնը, իւրայատուկ զօրութիւն ունի իրականացնելու այդ արժէքները նոյն իսկ իրապաշտ քաղաքականութեամբ մը: Ազատական անհատապաշտութեան (individualisme) Ֆաշիզմը կը հակադրէ պետութիւնը, իբրեւ ճշմարիտ իրականութիւնը անհատին. «ամէն ինչ իրական է միայն պետութեան մէջ. ո՛չ մէկ մարդկային և ոգեկան արժէք, նոյն իսկ ազատութիւնը, չեն կրնար իրագործուիլ պետութենէ դուրս»: Արտաքոյ պետութեան, չիք փրկութիւն. այս ըմբռնումով Ֆաշիզմը ամբողջապաշտ է (totalitaire). ըստ իրեն Պետութիւնը բոլոր արժէքներու միութիւնն ու համագործութիւնն

է, որ կը մեկնէ, կը զարգացնէ և կ'ուժեւորէ զանգոսածններու կեանքը:

Ահա, այս կէտի վրայ է որ Ֆաշիզմի ամբողջապաշտ գաղափարաբանութիւնը կը դպի քրիստոնէական կրօնքին: Ժիշդ է թէ Պետութեան ամենակարողութիւնը միայն Եկեղեցւոյ պահանջներուն դէմ չէ ուղղուած, այլ նաև անհատապաշտ ըմբռնումին, քաղքենի ազատականութեան, կոմունիզմի եւ ընկերային անհասարակութեան, բայց ամենէն շատ տուժող Եկեղեցին է:

Յաշիգմը հակառակ է թէ՛ Ընկերավարութեան և թէ՛ Ազատականութեան. որովհետեւ Ընկերավարութիւնը գլխաւորապէս Պետութեան իրութիւնը որ բոլոր դասակարգները իրարու կը կապէ, անտեսական և բարոյական միակ իրականութեան մը մէջ: Յաշիգմը՝ մինչ կ'ուրանայ Ընկերավարութեան և անէնտէքալիզմի փոխադարձութիւնը և մեթոսները, և մանաւանդ՝ դասակարգային պայքարը, կ'ընդունի օակայն անոնց գործնական առաջարկութիւնները, անոնց իրականացումը իրեն նպատակ կ'ընէ՝ հաւաքականութեան ուրիշ ձեւի մը՝ «արհեստագիտական» (corporate) վարչաձեւի մը մէջ:

Յաշիգմին սիրելի բանաձեւն է, «Ամէն ինչ Պետութեան մէջ, ոչինչ Պետութեան դէմ. ոչ մէկ բան Պետութենէ դուրս»: Այսպիսի պետութենապաշտ ըմբռնում մը՝ Պետութեան մասին, աւելի մեծ վստահութիւն կը ներշնչէ զանգոսածններուն, քան հաւասարապաշտ ռամկավարական ու խորհրդարանական վարչաձեւը, որ ԺԹ. դարուն տիրող պետական ըմբռնումը եղաւ, և որ չնչաւ կը գնէր ոչ այնքան ռալիի, որքան քանակի վրայ: Յաշիգմը կը քննադատէ Ռամկավարութիւնը և քիւիմ տեղ կը դնէ անհատականութիւնը: Պետութիւնը բարձրագոյն անհատականութիւնն է որ ազգ մը կարելի կը դարձնէ. միայն Պետութիւնը կրնայ ազգ մը ստեղծել, գիտակից ինքզինքին, իր բարոյական միութեան, իր ապրող կամքին և ոգեկան արժեքներուն. հետեւաբար Պետութիւնը՝ ներքին ձեւն ու կանոնն է (forme, և norme) ազգին, որ անոր կը պարտադրէ իր կամքը, բարոյականը և մտածումը:

Յաշիգմը կը յաւանկի այս ձեռք զարգացնել զօրաւոր պետական գիտակցութիւն

մը և յստակ ուժի կամք մը, ըլլալով միևնոյն ատեն, մշակողը ոգեկան արժեքներու: Ահա այս ձև պետութեան մը ստեղծումն է՝ նպատակը Յաշիստ Յեղափոխութեան: Բայց պէտք է որ ան ունենայ ընկերային պարունակութիւն. «որովհետեւ Յեղափոխութիւն մը իրապէս մեծ ըլլայ և տեւական ազդեցութիւն մը ձգէ ժողովուրդներու վրայ պատմութեան մէջ, պէտք է որ այդ Յեղափոխութիւնը ընկերային ըլլայ» կ'ըսէր Մուսոլինի 1933ին. և Յաշիգմը իտալիոյ մէջ անգամահատեց Ընկերավարութիւնը, ճանչնալով հանդերձ անոր հիմնական սկզբունքները՝ ընկերային արդարութեան և հասարակութեան, և զգուշացաւ քաղքենի դրամատիքութենէն, որուն պէտք չունի ան՝ զաւրիք ընկերային յեղափոխութեան օրերուն: Ընկերային այսնոր յեղափոխութեան՝ Ֆաշիզմի՝ վարդապետական կէտերը փոխ չեն առնուած Մարքսիզմի ընկերավարական վարդապետութեան զինարաններէն. անոնք սեւս յարաբերութիւն ունին Հոգով. Եկեղեցւոյ ընկերային ուղղութեամբն են. մասնաւորաբար արհեստագիտական պետութեան վարդապետութիւնը, ինչպէս հրատարակուած է Լեոն ԺԹ. Պապի կոնգրէսի մէջ: Յաշիգմի այս արհեստագիտականութիւնը (corporatisme) կը դատապարտէ՝ իբրեւ սխալ եւ փնտաւար ուսուցումներ՝ մարքսիստ հանգանակին ամենէն սիրելի կարգ մը ուսուցումները:

Յաշիգմը կը մերժէ նաեւ Պոլշեւիզմի պատմական նշխարապաշտութիւնը, որ կը փոքրցնէ մարդուն կարեւորութիւնը և մշակոյթը զուտ տնտեսական իրողութիւններէ ելուողաւ կ'ընդունի, ստորագրաւորով ոգին՝ նիւթին: Յաշիգմը չի հաւատար տնտեսական ճակատագրի երկաթէ օրէնքին. մեծ և լայն տեղ կը թողու ան անհատի կամքին՝ որ իր ճակատագրին և հերոսութեան արուեստագէտն է, որոնցմով կրնայ ան փոխել ամբողջ երկրի մը ճակատագիրը:

ԱՐԹՈՒՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

(Շարունակելի)

